

Araştırma / Original article

Öğretmenler için Sanal Zorbalıkla Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması

Yunus ALTUNDAĞ,¹ Tuncay AYAS²

ÖZ

Amaç: Bilgi ve iletişim araçlarını amacının dışında kullanarak sanal ortamda yapılan şiddete sanal zorbalık denilmektedir. Genellikle ortaokul ve lise yıllarında yaygınlaşan sanal mağduriyet, ergenlerde akademik, toplumsal, ruhsal ve fizyolojik birtakım sorunlara neden olabilmektedir. Sanal zorbalık olaylarının birçoğu doğrudan okullarda yaşanmasa bile öğrencilerin akademik başarısını olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Sanal zorbalıkla başa çıkma da yetişkinlerin desteğine gerek duyulmaktadır. Öğrencilerle daha çok zaman geçiren öğretmenlerin bu yetişkinler arasında daha önemli bir yere sahip oldukları söylenebilir. Yaşanan sanal zorbalık durumunda öğretmenlerin kullanacakları başa çıkma stratejileri sanal zorbalığın önlenmesi ve azaltılmasında etkili olabilecektir. Bu ölçme aracı öğretmenlerin öğrencilerinin karşılaştığı sanal zorbalık karşısındaki başa çıkma stratejilerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. **Yöntem:** Çalışma bir ölçek geliştirme çalışması olduğu için tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma 328 öğretmenle yapılmıştır. Katılımcıların 206'sı kadın (%62.8), 122'si erkektir (%37.2). Verilerin bir kısmı çevrimiçi olarak, bir kısmı da yüz yüze toplanmıştır. **Sonuçlar:** Ölçeğin madde havuzu ilgili literatür ve benzer ölçme araçları incelenerek oluşturulmuştur. Madde havuzunda öncelikle uzman görüşleri alınarak kapsam geçerliliği incelenmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Daha sonra ön pilot uygulaması 25 öğretmen üzerinde yürütülmüş ve uygulama sonucunda birtakım düzeltmeler yapılmıştır. Çalışmada geçerlilik için açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi, güvenilirlik için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı, yapı geçerliliği ve madde-toplam korelasyon analizi yapılmıştır. **Tartışma:** Analizler sonucunda, ölçeğin 18 madde ve üç boyuttan oluştuğu görülmüştür. Genel olarak değerlendirildiğinde ölçme aracına ilişkin yapılan ölçümlerin geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir. (*Anadolu Psikiyatri Derg 2018; 19(Özel sayı.1):84-92*)

Anahtar sözcükler: Sanal zorbalık, başa çıkma, öğretmen, geçerlilik, güvenilirlik

Scale of Coping Strategies with Cyberbullying for Teachers: validity and reliability study

ABSTRACT

Objective: Violence in cyberspace as the use of information and communication tools outside of its purpose is called cyber bullying. Cyber victimization, which is common in middle school and high school years, can cause academic, social, psychological and physiological problems in adolescents. Adult support is crucial in coping with cyberbullying. Especially teachers can have an important role to coping. The coping strategies that will be used by the teachers will be effective in preventing and reducing cyberbullying. This scale was developed to determine the strategies of coping with the cyberbullying faced by teacher's students. **Methods:** Since the research was a scale development study, the quantitative survey model was used. The main study was conducted on 328 teachers. Two hundred and six participants were female (62,8%), 122 were male (37,2%). **Results:** The item pool of the scale was created by examining the related literature and similar measurement tools. For the item pool, expert opinions were firstly taken into consideration, the content validity was examined, and necessary corrections were made.

¹ Arş. Gör./PhD Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, Sakarya
² Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, Sakarya

Yazışma adresi / Correspondence address:

Arş. Gör. Yunus ALTUNDAĞ, Sakarya Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, 54300 Hendek/Sakarya

E-mail: yunusaltundag14@hotmail.com

Geliş tarihi: 05.03.2018, Kabul tarihi: 29.04.2018, doi: 10.5455/apd.292158

Anatolian Journal of Psychiatry 2018; 19(Special issue.1):84-92

Then the pre-pilot study was carried out on 25 teachers and a number of corrections were made as a result of the study. Exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis were performed for the validity of the study, and Cronbach alpha internal consistency coefficient for reliability and item total correlation was examined. **Discussion:** The results of the analyzes revealed that the scale consisted of 18 items and three dimensions. When evaluated in general, it can be said that the measurements made on the scale are valid and reliable. (*Anatolian Journal of Psychiatry* 2018; 19(Special issue.1):84-92)

Key words: Cyberbullying, coping, teacher, validity, reliability

GİRİŞ

Teknolojik araçlar bilinçli ve kontrollü bir şekilde kullanılmadığında ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. Yaşanan sorunlardan birisi de sanal zorbalıktır. Sanal zorbalık, bilgi ve iletişim araçlarıyla bir kişi ya da grubun kendisine hedef olarak seçtiği kişi veya gruba kötü niyetle zarar verici davranışlarda bulunması olarak tanımlanmıştır.¹ Sanal zorbalık, bilgi ve iletişim araçlarındaki anlık mesajlaşma, sohbet odaları, internet siteleri, e-posta gibi yöntemlerle yapılan zarar verici davranışlar olarak da açıklanmıştır.^{2,3}

Geleneksel zorbalıktaki zorba ile mağdurun yüz yüze karşılaşması durumu sanal zorbalıkta yoktur. Bu durum ilk bakışta sanal mağdurların geleneksel mağdurlara göre daha az etkileneceklerini çağırıştırılmaktadır. Çalışmalar sanal mağduriyetin birçok durumda geleneksel mağduriyetten daha fazla zarar verici olabileceğini göstermiştir.⁴ Sanal ve geleneksel zorbalık mağdurlarının birlikte değerlendirildiği bir çalışmada sanal mağdurların geleneksel zorbalık mağdurlarından anksiyete ve depresyon puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur.⁵ Yakın tarihli bir çalışmada hem geleneksel, hem de sanal mağduriyet yaşamış ergenlerin yaşadıkları sanal mağduriyeti daha zarar verici olarak belirtmişlerdir.⁶

Sanal mağdurlarda okula devamsızlık, konsant-rasyonda ve akademik başarıda düşme gibi okul sorunları görülmektedir.² Sanal mağdur olan ergenlerde mağdur olmayanlara göre daha düşük benlik saygısı,⁷ alkol ve madde kötüye kullanımı ile daha düşük okul bağlılığı olduğu görülmüştür.⁸ Türkiye’de ergenler üzerinde yapılan bir çalışmada depresyon ve anksiyetenin sanal mağduriyetle orta düzeyde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu, hatta sanal mağduriyet üzerinde depresyon ve anksiyetenin yordayıcı etkisinin olduğu bulunmuştur.⁹ Başka bir çalışmada, sanal mağdur olma ve sanal zorba/mağdur olma ile öz saygı ve dışa dönüklük arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu görülmüştür.¹⁰ Türkiye’de yapılan bir başka çalışmada ortaokul öğrencileri için toplumsallaşma güçlüğü sanal zorba, sanal mağdur ve sanal zorba/mağdur olma açısından bir risk etkeni olarak bulunmuş-

tur.¹¹ Aynı çalışmada, anne-baba denetiminin azlığı sanal zorba olmanın yordayıcısı olarak belirtilmiştir. Finlandiyalı ergenlerle yapılan bir çalışmada, sanal mağdurların baş ağrısı, karın ağrısı ve uyku sorunları gibi fizyolojik sorunlar da yaşadıkları bulunmuştur.¹² Sanal mağduriyet bazı durumlarda travmatik sonuçlara da yol açabilmekte ve hatta intihara neden olabilmektedir.⁷

Sanal zorbalıkla başa çıkmada önleyici çalışmalar ve girişimler öne çıkmaktadır.^{13,14} Bu durum da çok yönlü girişim çalışmalarının gerekli olduğunu göstermektedir. Gerek önleme, gerekse girişim çalışmalarında yetişkinden destek alma önemli bir boyutu oluşturmaktadır. Sanal zorbalık olayları genelde okul saatleri dışında olsa da, öğrencinin okul yaşamına ve akran ilişkilerine olumsuz şekilde yansımaları nedeniyle bu tür olaylar okulu ve dolayısıyla öğretmenleri de ilgilendirmektedir.²⁻⁸ Sanal zorbalıkla başa çıkmada akranların eğitimi kadar öğretmenlerin eğitimi de önem taşımaktadır.¹⁶ Özellikle sanal zorbalığın ne olduğu, çocukları nasıl etkilediği ve bu sorunla aktif başa çıkma yollarının öğretmenlerce bilinmesi sanal zorbalığın önlenmesi ve azaltılmasında etkili olan olumlu okul ikliminin oluşmasına da katkı sağlayacaktır.

Sanal zorbalıkla başa çıkmayı ölçmeye yarayan birtakım ölçme araçları vardır. Türkiye’de geliştirilen ölçme araçları, özellikle öğrencilerin kendilerinin yaşadığı sanal zorbalıkla başa çıkma durumlarını saptamaya yöneliktir.^{17,18} Sanal zorbalık özellikle okul çağındaki ergenler arasında yaygın olan^{7,19} ve her ne kadar okul dışındaki saatlerde gerçekleşse de okulu, öğrenciyi ve okul yaşamını etkilemektedir.^{2,8,19} Dolayısıyla sanal zorbalığın önlenmesi ve azaltılmasında öğretmenler etkili olabilmektedirler.¹⁶ Bu nedenle öğretmenlerin, karşılaştıkları bir sanal zorbalık durumu karşısında hem duyarlı olmaları, hem de uygun baş etme stratejilerini kullanmaları gerekmektedir. Buradaki baş etme daha çok öğrencilerinin yaşadığı sanal zorbalık karşısında başa çıkma olduğu için, temelde iki alandan oluşması daha işlevseldir. Bu iki alandan ilki bilme alanı, diğeri ise uygulama alanıdır. Söz gelimi öğretmen, sanal zorbalık yapan kişinin arkadaş listesinden çıkartılmasını bilebilir (bilme alanı). Ama

öğretmen bunu öğrencisine aktarmazsa (uygulama), öğrenciler açısından sanal zorbalıkla başa çıkma tam olarak anlam kazanmayacaktır. Bundan dolayı bu ölçek çalışmasında öğretmenlerin sanal zorbalıkla başa çıkma stratejileri 'bilme' ve 'uygulama' olarak iki alandan oluştuğu kabul edilmiştir. Sanal zorbalık olaylarını yaşayan bireylerle en çok karşılaşan kitle olan öğretmenlerin, öğrencilerinin yaşadıkları bu zorbalık türüyle başa çıkma stratejilerini saptamaya yönelik yurt içi ve yurt dışında bir ölçme aracıyla karşılanmamıştır. Bundan dolayı bu çalışmada öğretmenlerin, öğrencilerinin yaşadığı bu sanal zorbalık durumlarıyla başa çıkma stratejilerini saptamaya yardımcı olacak bir ölçme aracı geliştirmek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Çalışma grubu

Araştırmanın verileri iki farklı yöntemle elde edilmiştir. Örneklem seçiminde amaçlı ve uygun örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde çalışmanın amacına uygun ve ulaşılabilir olan bireylerle çalışma yürütülür. Sanal zorbalık daha çok ortaokul ve lise döneminde yoğun olduğu için bu kademedeki çalışan öğretmenlerden veri toplanmıştır. Birinci olarak veriler, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Bolu iline bağlı resmi ortaokul ve liselerde çalışan 160 öğretmenden toplanmıştır. Bunun yanında ölçme aracı online form haline getirilmiş ve sosyal medya araçları, e-posta grupları gibi çeşitli yollarla ortaokul ve liselerde çalışan öğretmenlere ulaştırılmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 180 öğretmen ölçek formunu doldurarak geri dönüş yapmıştır. Toplamda 340 kişilik veri seti elde edilmiş ancak formları eksik dolduran ya da yanlış dolduran 12 veri çıkartılmıştır. Nihai olarak 328 kişilik çalışma grubundan elde edilen veriler üzerinde analizler gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Öğretmenler için Sanal Zorbalıkla Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği (ÖSZBÇSÖ) madde havuzu oluşturulurken ülkemizde geliştirilen^{17,18} ve yurtdışında kullanılan sanal zorbalıkla başa çıkma ölçek ve çalışmaları incelenmiştir.^{20,21} Bunun yanında madde yazımında yurtiçinde^{22,23} ve yurtdışında^{24,25} baş etme kavramına ilişkin çalışmalar gözden geçirilmiştir. Genel başa çıkma ile sanal zorbalıkla başa çıkmaya ilişkin literatürden elde edilen sonuçlar neticesinde 27 maddelik ölçme aracı hazırlanmıştır. Ancak bu ölçme aracı doğrudan sanal zorbalığa uğrayan veya uğraması olası mağdurların sanal zorbalıkla başa

çıkma stratejilerini ölçmeyi amaçlamamaktadır. Sanal zorbalığın en yoğun yaşandığı dönem olan ergenlik dönemindeki gençlere eğitim veren ve sıklıkla bu ergenlerin yaşadığı sanal zorbalık olaylarına şahit olan öğretmenlerin sanal zorbalıkla başa çıkma stratejilerine ilişkin bir ölçme aracıdır. Ancak burada klasik başa çıkma ölçeklerinden farklı olarak ölçme aracı, 'bilme alanı' ve 'uygulama alanı' olmak üzere iki alt alandan oluşmaktadır. Ölçeğin bu şekilde oluşturulmasındaki temel varsayım; öğretmen, sanal zorbalıkla ilgili stratejiyi bilebilir, ancak bunu öğrenciye söylemez veya uygulamazsa o başa çıkma stratejisinin bir anlamı olmayacağıdır. Dolayısıyla buradaki başa çıkma davranışı öğrencilerinin karşılaşacağı sanal zorbalıkla mücadeledeki dolaylı başa çıkma algısı kast edilmektedir.

Yapılan İşlem

Sanal zorbalık ve başa çıkma kavramlarına ilişkin ilgili literatür, zorbalıkla başa çıkma ve diğer başa çıkma ölçekleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda 30 maddeden oluşan aday madde havuzu oluşturulmuştur. Oluşturulan bu maddelerin kapsam geçerliğini değerlendirmek için iki psikolojik danışma ve rehberlik uzmanına, bir bilgisayar ve öğretim teknolojileri uzmanına, bir eğitim programları uzmanına, iki ölçme ve değerlendirme alan uzmanına gönderilmiştir. Uzman görüşleri sonucunda iki maddenin ölçülmek istenen niteliğe uygun olmadığı düşünülerek madde havuzundan çıkartılmıştır. Ayrıca dört madde ise, anlaşılabilirlik açısından uygun olmayacağı değerlendirildiğinden maddelerde değişikliğe gidilmiş ve bu maddeler yeniden yazılmıştır. Ön pilot öncesi iki Türkçe dil uzmanından görüş alınmış ve dilbilgisi açısından bazı düzeltmeler yapılmış; ancak dil geçerliği için herhangi bir istatistiksel analize başvurulmamıştır. Aday ölçme aracının hedef kitle olan öğretmenlerce anlaşılabilirlik düzeyi ve uygunluğunu kontrol etmek amacıyla 25 öğretmene ölçek formu doldurtulmuştur. Öğretmenlerle yapılan pilot çalışma sonucunda bir maddenin çıkartılmasına ve iki maddenin değiştirilmesine karar verilmiştir. Son olarak elde edilen 27 maddelik aday form ile asıl uygulama yapılmıştır.

Verilerin analizi

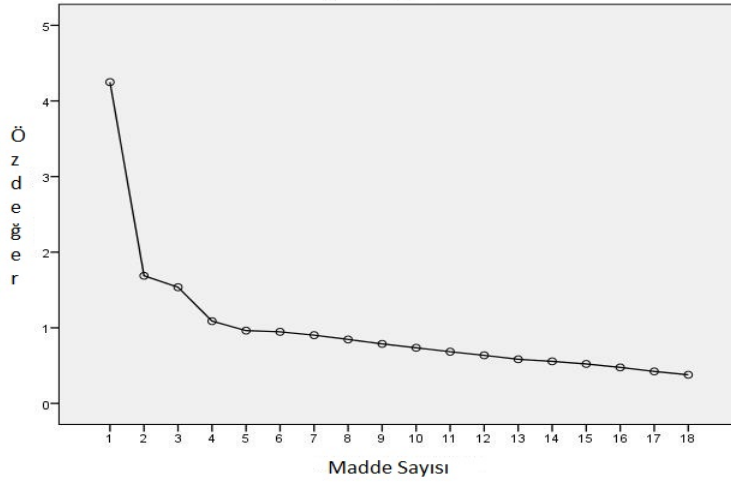
Ölçme aracının faktöriyel geçerliği için yapılan açımlayıcı faktör analizi (AFA) ile doğrulayıcı faktör analizi (DFA) tekniklerine yer verilmiştir. AFA'da matematiksel olarak daha basit, psikometrik açıdan daha güçlü, faktör belirsizliği gibi problemlerle başa çıkmada daha etkin bir yöntem olan temel bileşenler analizi tercih edilmiş-

tir.²⁶ AFA'da döndürme tekniği olarak da varyansların maksimum olmasında etkili olan varimax dik döndürme yöntemi,^{26,27} DFA'da ise maksimum olabilirlik yöntemi tercih edilmiştir.²⁸ Güvenilirliğe için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısına, yapı güvenilirliğine (construct reliability) ve madde-toplam korelasyonuna bakılmıştır.

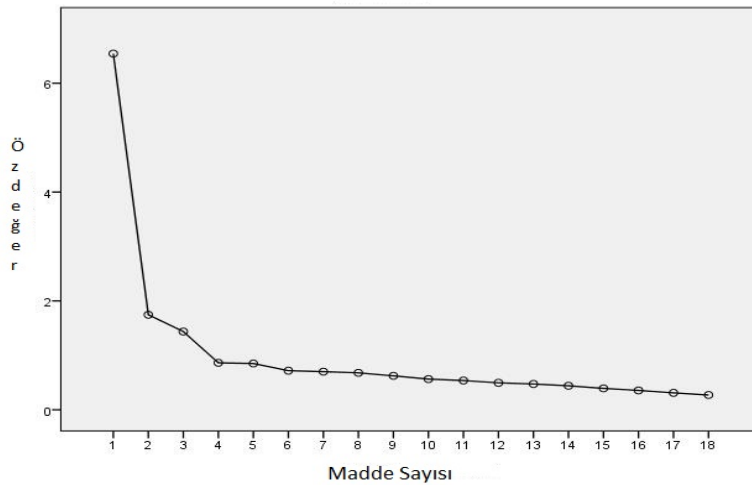
BULGULAR

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA): Öncelikle 328 kişilik örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olup olmadığını değerlendirmek için KMO değerine bakılmıştır. KMO değeri 0.82 olarak hesaplanmıştır. Bu değer faktör analizi için oldukça iyi bir örneklem büyüklüğü olarak kabul edilmektedir.^{27,29} Bartlett küresellik testi sonucunda elde edilen ki-kare (χ^2) değerinin 0.01 düzeyinde anlamlı olduğu bulunmuştur ($\chi^2=$

1155.71, sd=153, p<0.01). Bu sonuç verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiğini ve faktör analizinin normallik sayılısının karşılandığını göstermektedir. AFA'da faktör yükü kesim noktası olarak 0.32 olarak alınmıştır. AFA sonucunda madde çıkartma işleminde bilme ve uygulama alanının her ikisinde de kesim noktasını karşılama şartı aranmıştır. Bu iki alandan birisinde bu değer karşılanmadığında madde ölçekten çıkartılmıştır. Öncelikle varimax döndürme tekniği ve temel bileşenler analizi ile gerçekleştirilen işlemler sonucunda 0.32'nin altında faktör yükü olan ve 0.10'lik farktan daha küçük bir şekilde binişik olan maddeler analiz dışında bırakılmıştır.²⁷ Madde kaybını en az düzeyde tutmak için madde atımında aşamalı bir şekilde hareket edilmiş ve çıkartılan her madde sonrası AFA yinelenmiştir. Saçılım grafiği (scree plot) ile her bir faktöre ilişkin özdeğerler incelendiğinde

Şekil 1. Bilme alanına ilişkin açımlayıcı faktör analizi yamaç grafiği

Şekil 2. Uygulama alanına ilişkin açımlayıcı faktör analizi yamaç grafiği

mevcut yapının üç alt faktörden oluştuğu kanısına varılmıştır. Saçılım grafiğine ilişkin sonuç Şekil 1 ve Şekil 2'de gösterilmiştir.

Yapılan AFA sonucunda ölçme aracının üç faktör ve 18 maddeden oluştuğu görülmüştür. Bilme

alanına ilişkin açıklanan varyans oranı toplamda %41.52, uygulama alanında ise %54.03 olarak hesaplanmıştır. ÖSZBÇSÖ bilme ve uygulama alanına ilişkin AFA sonuçları Tablo 1'de özetlenmiştir.

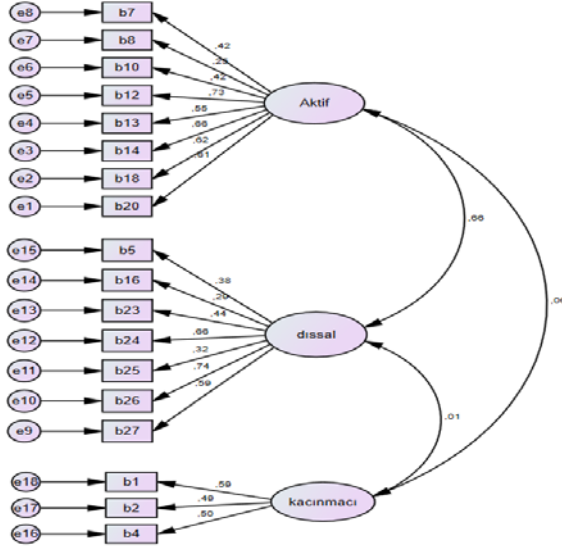
Tablo 1. ÖSZBÇSÖ bilme ve uygulama alanına ilişkin açımlayıcı faktör analizi sonuçları

Maddeler	Ortak faktör varyansı	Bilme alanı Faktör yük değerleri			Ortak faktör varyansı	Uygulama alanı Faktör yük değerleri		
		Aktif	Dışsal	Kaçınmacı		Aktif	Dışsal	Kaçınmacı
B12/U12	0.59	0.74			0.67	0.81		
B14/U14	0.52	0.71			0.64	0.78		
B10/U10	0.37	0.60				0.60	0.77	
B18/U18	0.43	0.60				0.58	0.63	0.40
B20/U20	0.43	0.59			0.58	0.66		0.34
B13/U13	0.40	0.52	0.33		0.49	0.58		
B8/U8	0.26	0.45			0.51	0.67		
B7/U7	0.25	0.41			0.42	0.50	0.36	
B24/U24	0.59		0.71		0.60		0.61	
B23/U23	0.42		0.64		0.44		0.61	
B26/U26	0.51	0.33	0.63		0.58		0.53	
B25/U25	0.33		0.55		0.54		0.73	
B27/U27	0.35		0.53		0.48	0.40	0.55	
B5/U5	0.25		0.44		0.41		0.40	
B16/U16	0.23		0.40		0.44		0.62	
B1/U1	0.50		0.70		0.58			0.73
B2/U2	0.54		0.69		0.70			0.82
B4/U4	0.49		0.68		0.52			0.68
Özdeğer		4.249	1.688	1.536	Özdeğer	4.63	3.069	2.026
Toplam=7.47					Toplam=9.71			
Açıklanan Varyans (%)		23.61	9.38	8.54	Açıklanan Varyans	25.72	17.05	11.25
Toplam=41.52					Varyans Toplam=54.03			

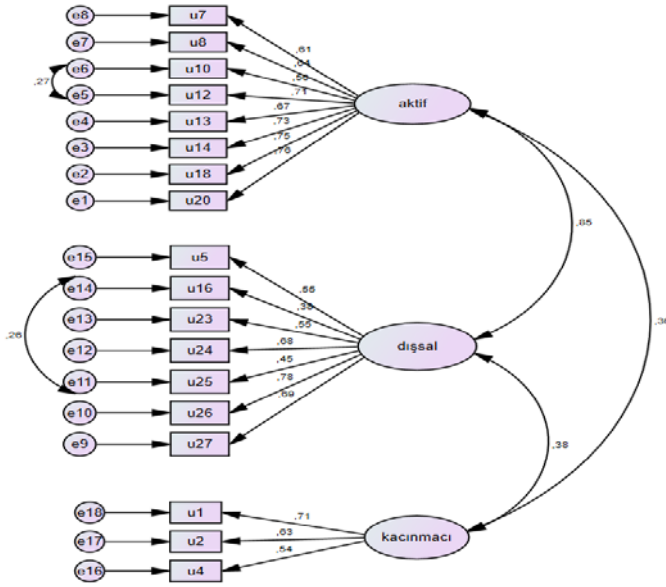
Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA): Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen 18 madde üç boyutlu yapının hem bilme, hem de uygulama alanındaki boyutların doğrulanması uyum indeksleri ile kontrol edilmiştir. Parametre tahminlerinin hesaplanmasında maksimum olabilirlik yöntemi kullanılmıştır. Verilerin çoklu normal dağılım gösterip göstermediğini kontrol etmek için basıklık ve çarpıklık katsayılarına bakılmıştır. Basıklık ve çarpıklık katsayılarının -1.80 ile 2.3 arasında değiştiği görülmüştür. İdeal aralık -2 ile +2 olarak belirtilmekle³⁰ birlikte, bazı durumlarda bu değerlerin -5 ile +5'e kadar kabul edilebileceği belirtilmiştir.²⁸ Bilme alanına ilişkin maddelerin AFA sonucunda ortaya çıkan boyutların doğrulanmasında birinci düzey DFA kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, bilme alanına ilişkin uyum indeksleri: $\chi^2=225.13$, $df=132$, $p<0.001$; $RMSEA=0.046$; $\chi^2/df=1.71$; $NFI=0.809$; $CFI=0.909$; $GFI=0.930$; $RMR=0.045$; $SRMR=0.056$ olarak hesaplanmıştır. Maddelerin stan-

dardize regresyon katsayıları 0.25-0.73 arasında değişmektedir. Bilme alanı DFA ölçümüne ilişkin sonuçlar Şekil 3'te özetlenmiştir.

Üç boyutlu mevcut yapının uygulama alanında da doğrulandığını kontrol etmek için de birinci düzey DFA yapılmıştır. Yapılan DFA sonucunda elde edilen uyum indeksleri genel olarak kabul edilebilir sınırlar içerisinde yer almaktadır. Ancak modifikasyon önerileri de dikkate alındığında e11-e14(u16-u25) ile e5-e6(u10-u12) arasında yapılacak modifikasyon ile modelin uyum değerlerinin daha da iyileşeceği düşünülmüştür. Bu modifikasyon önerileri doğrultusunda yapılan analiz sonucunda DFA modeli-2 elde edilmiştir. Modele ilişkin sonuçlar Şekil 4'te özetlenmiştir. Yapılan modifikasyon sonucunda modele ilişkin yeni uyum indeksleri, $\chi^2=302.95$, $df=130$, $p<0.001$; $RMSEA=0.064$; $\chi^2/df=2.34$; $NFI=0.867$; $CFI=0.918$; $GFI=0.907$; $RMR=0.078$; $SRMR=0.060$ olarak hesaplanmıştır. Maddelere ilişkin

Şekil 3. ÖSZBÇSÖ bilme alanına ilişkin doğrulayıcı faktör analizi modeli-1

Şekil 4. ÖSZBÇSÖ bilme alanına ilişkin doğrulayıcı faktör analizi modeli-2

yeni standardize regresyon katsayıları 0.38-0.78 arasında değişmektedir. Elde edilen modelin de iyi uyum gösterdiği söylenebilir.

Ölçme aracının güvenilirliğine ilişkin bulgular: Bilme alanındaki alt boyutların Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları birinci boyut için 0.72, ikinci boyut için 0.66 ve üçüncü boyut için 0.54 olarak hesaplanmıştır. Uygulama alanında ise birinci boyut için 0.87, ikinci boyut için 0.78 ve üçüncü boyut için 0.68 olarak bulunmuştur. Yanı sıra, ölçeğin yapı güvenilirliği hesaplanmıştır. Bilme alanının yapı güvenilirlik katsayısı 0.90, uygulama

alanının ise 0.91 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca madde toplam korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda bilme alanındaki ifadelerin madde toplam korelasyon değerlerinin 0.27-0.59, uygulama alanında ise 0.33-0.65 arasında değiştiği bulunmuştur. Elde edilen değerlere göre ölçeğin güvenilir ve tutarlı olduğu söylenebilir.²⁸

Ölçek beşli Likert tipinde hazırlanmış olup gerek bilme alanı, gerekse uygulama alanı için alınabilecek puanlar 18-90 arasında değişmektedir. Ölçekte ters madde yoktur. Ölçeğin gerek bilme, **Anadolu Psikiyatri Derg 2018; 19(Özel sayı.1):84-92**

gerekse uygulama alanından alınan yüksek puanlar öğretmenin sanal zorbalıkla başa çıkma stratejilerine ilişkin algılarının yüksekliğine işaret etmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

ÖSZBÇSÖ, öğrencilerin arasında gittikçe yaygınlaşan sanal zorbalık durumlarıyla karşılaştıklarında, öğretmen olarak başa çıkma stratejilerinin neler olduğunu belirlemeye yönelik bir araçtır. Çalışmada öncelikle faktöriyel geçerlilik için AFA ve DFA yapılmıştır. AFA için ölçeğin bilme ve uygulama alanı kullanılmış ve 18 madde üç boyuttan oluştuğu görülmüştür. Açıklanan toplam varyansın bilme alanında %41.2, uygulama alanında %54.03 olduğu bulunmuştur. Birden fazla boyutu olan bir ölçme aracı %40-60 aralığında açıklanan varyans oranı olması yeterli kabul edilmektedir.²⁶ AFA sonucunda oluşan alt boyutların isimlendirilmesinde Lazarus ve Folkman'ın³⁶ başa çıkma yaklaşımı ile maddelerin içerikleri dikkate alınmıştır. Bu yaklaşımda başa çıkma temelde aktif, duygu odaklı ve kaçınmacı başa çıkma olmak üzere üç boyuttan oluştuğu belirtilmiştir.³⁶ Birinci boyut daha çok işe dönük ve aktif baş etme süreçlerini içerdiği için 'aktif başa çıkma', ikinci boyut ise okul yönetiminden destek, akran desteği veya psikolojik destek gibi daha çok kaynaklı desteklerle başa çıkmaya ilişkin olduğu için 'dışsal kaynaklı başa çıkma', üçüncü boyutta da daha çok kaçınmacı ve pasif stratejilerin yer aldığı maddeler olması nedeniyle 'kaçınmacı başa çıkma' olarak isimlendirilmiştir.

Elde edilen bu faktör yapısına yönelik yapılan DFA sonuçlarında ise bilme alanı için uyum değerleri $\chi^2=225.13$, $sd=132$, $p<0.001$; $RMSEA=0.046$; $\chi^2/df=1.71$; $NFI=0.809$; $CFI=0.909$; $GFI=0.930$; $RMR=0.045$; $SRMR=0.056$ olarak hesaplanmıştır. Ki-kare/sd, RMSEA, CFI, GFI ve RMR değerlerinin kabul edilebilir uyuma karşılık geldiği görülmektedir.³⁰⁻³² Mevcut yapının uygulama alanı bölümünün doğrulanıp doğrulanmadığını belirlemek için birinci düzey DFA sonucunda uyum indeksleri $\chi^2=317.62$, $sd=130$, $p<0.001$; $RMSEA=0.066$; $\chi^2/df=2.44$; $NFI=0.860$; $CFI=0.912$; $GFI=0.902$; $RMR=0.079$; $SRMR=0.061$ olarak hesaplanmıştır. Uyum indeksleri değerlendirildiğinde genel olarak kabul edilebilir uyum sınırları içerisinde yer aldığı görülmektedir.^{30,32}

Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları incelenmiştir. Bilme alanına ilişkin katsayılar, aktif başa çıkma boyutu için 0.72, dışsal kaynaklı başa çıkma boyutu için 0.66 ve kaçınmacı başa çıkma boyutu için 0.54 olarak

hesaplanmıştır. Uygulama alanındaki ölçümde ise, aktif başa çıkma boyutu için 0.87, dışsal kaynaklı başa çıkma boyutu için 0.78 ve kaçınmacı başa çıkma boyutu 0.66 olarak bulunmuştur. Her iki alana ilişkin iç tutarlılık katsayılarının 0.70'ten büyük veya buna çok yakın değerlere sahip olduğu görülmektedir. Genel olarak iç tutarlılık için bu oran yeterli ve kabul edilebilir bir değer olarak kabul edildiğinden ölçeğin güvenilir ve tutarlı olduğu söylenebilir.^{33,34} Bilme alanındaki kaçınmacı başa çıkma boyutuna ilişkin katsayı bir miktar düşük çıkmıştır. Özellikle faktördeki madde sayısının az olması bu tür sonuçlara neden olabilmektedir. Bu çalışma bir ölçek geliştirme çalışması olması ve faktördeki madde sayısının azlığı nedeniyle (üç madde) bu boyuta ilişkin iç tutarlılık ölçümünün kabul edilebilir olduğu değerlendirilmiştir. Bunun yanında ölçeğin yapı güvenilirliği hesaplanmıştır. Bilme alanının yapı güvenilirlik katsayısı 0.90, uygulama alanının ise 0.91 olarak hesaplanmıştır. Bu katsayının hesaplanmasında her maddeye ait standartlaştırılmış faktör yükleri ile yine her maddeye ait hata varyansları kullanılmıştır. Yapı güvenilirliği değerleri maddelerin hatalardan arınık olarak iç tutarlılığını göstermektedir.¹⁵ Hair ve arkadaşlarına¹⁵ göre, ölçek güvenilirliği için 0.70 ve üzerinde olması ölçme aracının yapı güvenilirliği için yeterli kabul edilmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde ÖSZBÇSÖ'ye ilişkin ölçüm sonuçlarının geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir.

Sanal zorbalık olayları ergenler arasında oldukça sık olan ve yetişkin müdahalesi ile büyük oranda çözüme kavuşturulabilen bir durumdur.⁸ Öğretmenler okulda sanal zorbalık olaylarına sıklıkla tanık olmalarına karşın, yaşanan olayın bir sanal zorbalık olduğunu ve bu durumla nasıl başa çıkabileceklerini tam olarak bilemedikleri görülmektedir.^{16,35} Öğrenciler arasında sıklıkla yaşanan bu sorunla etkili başa çıkma yollarının neler olduğu, öğretmenlerin sanal zorbalıkla başa çıkmaya ilişkin algılarının inceleneceği çalışmalar için bu ölçme aracı işlevsel olacaktır.

Bu çalışma bir ölçek geliştirme çalışması olup, henüz başlangıç aşamasındadır. Çalışmada uygun örnekleme kullanılmış ve görece düşük sayıda katılımcı ile çalışma yürütülmüştür. Ayrıca çalışmada ölçüt geçerliliğine yer verilmemiştir. Bunun yanında çalışma grubundan test-tekerrar-test için seçilen öğretmenlere tekrar ulaşılmadığı için test-tekerrar test güvenilirlik analizi de yapılamamıştır. Bu durum çalışmanın önemli sınırlılıklarındandır. Örneklem büyüklüğünün daha geniş olduğu ve başta ölçüt geçerliliğini dikkate alan, güncel geçerlilik ve güvenilirlik yön-

temlerinin de kullanıldığı yeni çalışmalar ölçeğin daha da olgunlaşmasına katkı sağlayacaktır. Öğretmenlerin bir kısmı sanal zorbalık olaylarının farkında olmayabilir. Ölçeğin öğretmenler

üzerinde farklı çalışmalar kapsamında uygulanmasının onların sanal zorbalığa ilişkin farkındalık düzeylerinin artmasına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yazarların katkıları: Y.A.: Konuyu bulma, planlama, verilerin toplanması, analizlerin yapılması, makaleyi yazma; T.A.: Planlama, literatür tarama, makaleyi yazma.

KAYNAKLAR

1. Belsey B. Cyberbullying: A real and growing threat. *ATA Magazine* 2007; 88(1):14-21.
2. Beran Q, Li T. Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research* 2005; 32(3):265-277.
3. Patchin JW, Hinduja S. Bullies move beyond the schoolyard a preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice* 2006; 4(2):148-169.
4. Sticca F, Perren S. Is cyberbullying worse than traditional bullying? Examining the differential roles of medium, publicity, and anonymity for the perceived severity of bullying. *Journal of Youth and Adolescence* 2013; 42(5):739-750.
5. Campbell M, Spears B, Slee P, Butler D, Kift S. Victims' perceptions of traditional and cyberbullying, and the psychosocial correlates of their victimization. *Emotional and Behavioural Difficulties* 2012; 17(3-4):389-401.
6. Gualdo AMG, Hunter SC, Durkin K, Arnaiz P, Maquilón JJ. The emotional impact of cyberbullying: Differences in perceptions and experiences as a function of role. *Computer & Education* 2015; 82:228-235.
7. Patchin JW, Hinduja S. Cyberbullying and self-esteem. *J Sch Health* 2010; 80(12):614-621.
8. Mason KL. Cyberbullying: A preliminary assessment for school personnel. *Psychology in the Schools* 2008; 45(4):323-348.
9. Ayas T. Prediction cyber bullying with respect to depression, anxiety and gender variables. *Journal Technology Addiction & Cyberbullying* 2014; 1(1):1-17.
10. Ayas T. An Examination of the relationship between students involved and notinvolved in cyberbullying incidents and self-esteem and extroversion. *Eğitim ve Bilim* 2016; 41(186):205-216.
11. Peker A. Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık statülerini yordayan risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim* 2015; 40(181):57-75.
12. Sourander A, Klomek AB, Ikonen M, Lindroos J, Luntamo T, Koskelainen M, et al. Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: A population-based study. *Arch Gen Psychiatry* 2010; 67(7):720-728.
13. Machackova H, Cerna A, Sevcikova A, Dedkova L, Daneback K. Effectiveness of coping strategies for victims of cyberbullying. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace* 2013; 7(3).
14. Slonje R, Smith PK, Frisén A. The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computer in Human Behavior* 2013; 29(1):26-32.
15. Hair JF, Black WC, Babin BJ, Anderson RE, Tatham RL. *Multivariate Data Analysis* (Vol. 5, No. 3, pp. 207-219). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1998.
16. Hinduja S, Patchin JW. Social influences on cyberbullying behaviors among middle and high school students. *Journal of Youth and Adolescence* 2013; 42(5):711-722.
17. Koç, M, Horzum, MB, Ayas T, Aydın F, Özbay A, Uğur E, ve ark. Sanal Zorbalıkla Baş Etme Ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Sakarya University Journal of Education* 2016; 6(3):116-128.
18. Peker A, Özhan MB, Eroğlu Y. Ergenlere yönelik siber zorbalıkla başa çıkma ölçeği'nin geliştirilmesi. *International Journal of Human Sciences* 2015; 12(1):569-581.
19. Ayas T, Horzum MB. On being cyber bully and victim among primary school students. *Elementary Education Online* 2012; 11(2):369-380.
20. Šléglová V, Cerna, A. Cyberbullying in adolescent victims: Perception and coping. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace* 2015; 5(2).
21. Wachs S, Wolf KD, Pan CC. Cybergrooming: Risk factors, coping strategies and associations with cyberbullying. *Psicothema* 2012; 24(4):628-633.
22. Ağargün MY, Beşiroğlu L, Kıran ÜK, Özer ÖA, Kara H. Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği: Psikometrik özelliklere ilişkin bir ön çalışma. *Anadolu Psikiyatr Derg* 2005; 6(4):221-226.
23. Bacanlı H, Sürücü M, İlhan T. Başa çıkma stilleri ölçeği kısa formunun (BÇSÖ-KF) psikometrik özelliklerinin incelenmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 2013; 13(1):81-96.
24. Allen AB, Leary MR. Self-Compassion, stress, and coping. *Social and Personality Psychology Compass* 2010; 4(2):107-118.
25. Cheng ST, Chan AC. Factorial structure of the kidcope in Hong Kong adolescents. *J Genet Psychol* 2003; 164(3):261-266.

26. Tavşancıl E. *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi. Fourth ed., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010.*
27. Çokluk Ö, Şekercioğlu G, Büyüköztürk Ş. *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012.*
28. Bayram N. *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş AMOS Uygulamaları. İstanbul: Ezgi Kitabevi, 2010.*
29. Leech NL, Barrett KC, Morgan GA. *SPSS for Intermediate Statistics: Use and Interpretation. Psychology Press, 2005.*
30. Brown TA. *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research. New York: Guilford Press, 2006.*
31. Kline RB. *Principles and Practice of Structural Equation Modeling. New York: Guilford, 2005.*
32. Tabachnick BG, Fidell LS. *Using multivariate statistics. Fortieth ed., MA: Allyn & Bacon, 2001.*
33. Cohen L, Manion L, Morrison K. *Research Methods in Education. Sixth ed., New York, NY: Routledge, 2007.*
34. Özdamar K. *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi. Eskişehir: Kaan Kitabevi, 2004.*
35. Hayashibara KNE, *Teacher's Perceptions of Cyberbullying. Unpublished Doctoral Thesis, University of Southern California, 2017.*
36. Lazarus RS, Folkman S. *Coping and adaptation. The Handbook of Behavioral Medicine, 1984, p.282-325.*

ÖĞRETMENLER İÇİN SANAL ZORBALIKLA BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ ÖLÇEĞİ

Sanal zorbalık, bir bireyin veya grubun kendisine hedef olarak seçtiği kişi veya gruba yönelik sanal ortamda zarar vermek niyetiyle yaptığı zorbaca davranışlardır. Örneğin, hakaret etme, dedikodu çıkartma veya yayma, mahrem bilgi veya görüntüleri izinsizce paylaşma vs.

Değerli katılımcı, aşağıda öğrencilerinizde olan veya olabilecek sanal zorbalık durumlarına karşın öğretmen olarak sizin düşüncelerinizi öğrenmek amacıyla hazırlanmış ifadeler yer almaktadır. Bunlardan ilki sizin o konuya ilişkin bilme alanınız, diğeri ise bu bilgiyi uygulamaya dönüştürme düzeyinizi ifade eden uygulama alanıdır. Ölçekte yer alan maddeleri bu bakış açısıyla doldurunuz. Ölçekteki maddeye 'hiç katılmıyorum' diyorsanız '1', 'katılmıyorum' diyorsanız '2', 'kararsızım' diyorsanız '3', 'katılıyorum' diyorsanız '4' ve 'kesinlikle katılıyorum' diyorsanız '5' nolu seçeneği çember .ç.ne alınız.

Bilme alanı

- (B1)1.** Sanal zorbalıkla karşılaştığı an bilgisayarın/telefonun/tabletin kapatılması gerektiğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B2)2.** Sanal zorbalıkla karşılaştığı an bir daha bu araçların (bilgisayar, telefon, tablet vs.) kullanılmaması gerektiğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B3)3.** Sanal zorbadan gelen mesajların okunmadan silinmesi gerektiğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B7)4.** Bilgi iletişim araçları konusunda uzman birisinden destek alınması gerektiğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B8)5.** Sanal zorbalık yapan kişinin arkadaş listesinden çıkartılması gerektiğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B10)6.** Sanal ortamda kişisel bilgilerin herkes tarafından görülmemesi gerektiğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B12)7.** Sanal ortamdaki paylaşımlarda, başka yerlerde de kullanılma ihtimaline karşı dikkatli olunması gerektiğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B13)8.** Sanal zorbalık durumunun internet sitesi yöneticisine/şirketine bildirilmesi gerektiğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B14)9.** Bir internet sitesine üye olduğunda özel/mahrem bilgilerinin verilmemesi gerektiğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B18)10.** Kullanılan şifrelerin en yakın arkadaşla bile paylaşılmaması gerektiğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B20)11.** İnternette güvenli olmayan alanlarda fazla gezinilmemesi gerektiğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B5)12.** Sanal zorbalıkla karşılaştığında psikolojik destek alınmasının iyi olacağını bilirim. 1 2 3 4 5
- (B16)13.** Mağdur öğrencilerin sanal zorbalıkla karşılaşmış kişilerle konuşabileceğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B23)14.** Sanal zorbalığın hukuki boyutlarını (yönetmelik ve ceza kanunundaki maddeler) bilirim. 1 2 3 4 5
- (B24)15.** Gerektiğinde okul yönetiminden yardım alınabileceğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B25)16.** Mağdur olduğunda akranlarından destek alınabileceğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B26)17.** Ailenin sağlıklı/serinkanlı tepki vermesi için onların bilgilendirilmesi gerektiğini bilirim. 1 2 3 4 5
- (B27)18.** Sanal zorbalık durumunun/olayının aileyle paylaşılması gerektiğini bilirim. 1 2 3 4 5

Uygulama alanı

- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bunu öğrenciyi söylerim, öneririm. 1 2 3 4 5
- Bu konuda aileyi bilgilendiririm. 1 2 3 4 5
- Bu durumu aileyle paylaşırım. 1 2 3 4 5

Alt boyutlar:

Aktif başa çıkma: 4,5,6,7,8,9,10,11; **Dışsal kaynaklı başa çıkma:** 12,13,14,15,16,17,18; **Kaçınmacı başa çıkma:** 1,2,3.